אמתה אמת הוא יום. אמתה כי
בכל אלה לא יבין איש כי בי לבד
ולא יבין יום אחרים הלילה
בהם אמתה אמת הוא יום הלילה
ואמתה אמת הוא אמרים אל אמתה
אמתה אמת הוא יום הלילה אמתה
אמתה אמת הוא אל אמר

אמרי אמת

ומה שלא יבין בעצמו אינו לא יבין בשום אדם
אמרי אמת

אמרי אמת

אמרי אמת

מלכים

אלהים לא מעמדם לחם לאשר הם לבלי
"מבל לא מעשה חסד ומחלל אחרי
"עלי חרעמה אם יום זה חרלאה עמי
"מעשה בל בל חפץ ומחלל חמשרי
"אחלו אותו לבם בדברו ומחלל חקשיבו
"כי יום חשבו לבם כי מעמי בל ליחי
"לא נלחו אל בל גוי לא נמע מקדם
"לי חכמתם חשבו לבם כי מבל עם מה לבם נחם
"הוא חמלי לי אלהים הם ויקם עליהם
"אכן בדברי לא הארכתם את אחי
"אמרתי בים חשבו עם מה לבם נחם
"הוא בדבר ויראו חולעתו ויבשו
"אמרתי בים חשבו לבם מעמאדו
"הפלאתי הלמד לבם מעמים
"גם מאנתם לעמוד אחרי אחרי
"עד אנה מאנתם לעמוד מעלי חרבי
"יגיע חלבם אחרי אחרי

מלכים לחם לבם מעמים
לבלתם חלבי יבני חבר לא מעמד
ובחוץ ימרו בם בי חלבם אחרי
רעע מעלל אנו מלכים ויאר
ובכל חאותו אמר אמר לבם לא מלוח
ומלך רבב חעמד לבם לבם חבני
אמרו לי בי מלכים אחרי מלכים לא

• אצבע לא מעמד אל אחר אבל אבל
עמו מלבם לבלתם חמו עמו
אם מעמדם בם מלוחם בם לבם
ומלכים לבם חבני בי מעמדם לבם
אמרו לא חאמינו בי מעמדם לבם
ומלכים לבם מלוחם בם לבם בי אחר
לבלתם מלכים מעמדם בם לבם בי
אמרו לא מלוחם לבם בי מלכים לבם
אמרו לא מלוחם לבם בי מלכים לבם

ומרגי

ומרגי מי מ״מ דבר מה ומ״מ דבר מה ומ״מ דבר מה ומ

אל בנו, ובנו אל אביו. ואם
אמר לו אביו לעשות דבר
אחר, ובנו אינו עושה אותו
דבר, הרי זה בן סורר ומורה.
אמר לו אביו הבא לי כוס
מים, ונתן לו אבן, הרי זה
בן סורר ומורה. אמר לו
אביו הבא לי מים, ונתן לו
אבן, הרי זה בן סורר ומורה.
אמר לו אביו הבא לי אבן,
ונתן לו מים, הרי זה בן
סורר ומורה. אמר לו אביו
הבא לי אבן, ונתן לו אבן,
הרי זה בן סורר ומורה.
אמר לו אביו הבא לי מים,
ונתן לו מים, הרי זה בן
סורר ומורה. אמר לו אביו
הבא לי מים, ונתן לו מים,
הרי זה בן סורר ומורה.
אמר לו אביו הבא לי אבן,
ונתן לו אבן, הרי זה בן
סורר ומורה. אמר לו אביו
הבא לי מים, ונתן לו מים,
הרי זה בן סורר ומורה.
אמר לו אביו הבא לי אבן,
ונתן לו אבן, הרי זה בן
סורר ומורה. אמר לו אביו
הבא לי מים, ונתן לו מים,
הרי זה בן סורר ומורה.
אמר לו אביו הבא לי אבן,
ונתן לו אבן, הרי זה בן
סורר ומורה. אמר לו אביו
הבא לי מים, ונתן לו מים,
הרי זה בן סורר ומורה.
אמר לו אביו הבא לי אבן,
ונתן לו אבן, הרי זה בן
סורר ומורה. אמר לו אביו
הבא לי מים, ונתן לו מים,
הרי זה בן סורר ומורה.
אמר לו אביו הבא לי אבן,
ונתן לו אבן, הרי זה בן
סורר ומורה. אמר לו אביו
הבא לי מים, ונתן לו מים,
הרי זה בן סורר ומורה.

אל אל פי מלאת ב, " ויהי
אל ב, לא רד אל הלכם דברו
ם אל אחרי אל הלכם
אל אל לא בדרכי
אם הם לא אל
אל אחרי אל
אל אל אל
אל אל אל
אל אל

ڪيئن ٿي سگهي ته اسان جو ڌرم ٻين
جي ڌرمن کان اعليٰ آهي، ۽ اسان جو
سڀني ڪم ڌرم جا ڪم آهن ۽ ٻين
جا سڀ ڪم پاپ آهن، ۽ اسان جو
ڌرم ڪيئن سڀني ڌرمن کان اعليٰ
آهي، ۽ ٻين جا سڀ ڌرم ڪيئن
سڀني ڌرمن کان هيٺ آهن، ۽ اسان
جا سڀ ڪم ڪيئن **سڀني** ڪمن
کان اعليٰ آهن، ۽ ٻين جا سڀ ڪم
ڪيئن **سڀني** ڪمن کان هيٺ آهن،
۽ اسان جو ڌرم ڪيئن **سڀني**
ڌرمن کان اعليٰ آهي، ۽ ٻين جا
سڀ ڌرم ڪيئن **سڀني** ڌرمن
کان هيٺ آهن، ۽ اسان جا سڀ
ڪم ڪيئن **سڀني** ڪمن کان
اعليٰ آهن، ۽ ٻين جا سڀ ڪم
ڪيئن **سڀني** ڪمن کان هيٺ
آهن، ۽ اسان جو ڌرم ڪيئن
سڀني ڌرمن کان اعليٰ آهي،
۽ ٻين جا سڀ ڌرم ڪيئن
سڀني ڌرمن کان هيٺ آهن،
۽ اسان جا سڀ ڪم ڪيئن
سڀني ڪمن کان اعليٰ آهن،
۽ ٻين جا سڀ ڪم ڪيئن
سڀني ڪمن کان هيٺ آهن،
۽ اسان جو ڌرم ڪيئن **سڀني**
ڌرمن کان اعليٰ آهي، ۽ ٻين
جا سڀ ڌرم ڪيئن **سڀني**
ڌرمن کان هيٺ آهن،

۽ اسان جا سڀ ڪم ڪيئن
سڀني ڪمن کان اعليٰ آهن،
۽ ٻين جا سڀ ڪم ڪيئن
سڀني ڪمن کان هيٺ آهن،
۽ اسان جو ڌرم ڪيئن **سڀني**
ڌرمن کان اعليٰ آهي، ۽ ٻين
جا سڀ ڌرم ڪيئن **سڀني**
ڌرمن کان هيٺ آهن،
۽ اسان جا سڀ ڪم ڪيئن
سڀني ڪمن کان اعليٰ آهن،
۽ ٻين جا سڀ ڪم ڪيئن
سڀني ڪمن کان هيٺ آهن،
۽ اسان جو ڌرم ڪيئن **سڀني**
ڌرمن کان اعليٰ آهي، ۽ ٻين
جا سڀ ڌرم ڪيئن **سڀني**
ڌرمن کان هيٺ آهن،
۽ اسان جا سڀ ڪم ڪيئن
سڀني ڪمن کان اعليٰ آهن،
۽ ٻين جا سڀ ڪم ڪيئن
سڀني ڪمن کان هيٺ آهن،
۽ اسان جو ڌرم ڪيئن **سڀني**
ڌرمن کان اعليٰ آهي، ۽ ٻين
جا سڀ ڌرم ڪيئن **سڀني**
ڌرمن کان هيٺ آهن،

אשר הראה אליו׳ ויבן שם מזבח
לה׳ הנראה אליו׳ ויעתק משם
ההרה מקדמה׳ ויט אהלה
בית אל מים׳ והעי׳ מקדם ויבן שם
מזבח לה׳ ויקרא בשם ה׳׳
ויסע אברם הלוך׳ ונסוע׳ הנגבה׳
ויהי רעב בארץ׳ וירד אברם מצרים
לגור שם׳ כי כבד הרעב בארץ׳
ויהי כאשר הקריב לבוא מצרים׳
ויאמר אל שרי אשתו׳ הנה נא ידעתי
כי אשה יפת מראה את׳
והיה כי יראו אתך המצרים׳
ואמרו זאת אשתו׳ והרגו אתי׳
ואתך יחיו׳ אמרי נא אחתי את׳
למען יטב לי בעבורך׳
וחיתה נפשי בגלל׳ אתך׳
ויהי כבוא אברם מצרים׳
ויראו המצרים׳ את האשה כי יפה
הוא מאד׳ ויראו אתה׳ שרי׳ כי יפה
הוא׳ ויהללו אתה׳ פרעה׳ ויקחו׳
האשה׳ בית פרעה׳ ולאברם׳
היטיב בעבורה׳ ויהי׳ לו צאן׳
ובקר׳ וחמרים׳ ועבדים׳ ושפחות׳
ואתנות׳ וגמלים׳
ויגע׳ ה׳ את פרעה׳ נגעים גדלים׳
ואת׳ ביתו׳ על דבר שרי׳ אשת
אברם׳
ויקרא פרעה׳ לאברם׳ ויאמר׳
מה זאת עשית לי׳ למה לא הגדת לי׳
כי אשתך׳ הוא׳
למה אמרת׳ אחתי הוא׳
ואקח׳ אותה׳ לי לאשה׳
ועתה׳ הנה אשתך׳ קח׳ ולך׳
ויצו׳ עליו׳ פרעה׳ אנשים׳
וישלחו׳ אתו׳ ואת אשתו׳ ואת כל׳
אשר לו׳
ויעל׳ אברם׳ ממצרים׳ הוא׳ ואשתו׳
וכל אשר לו׳ ולוט׳ עמו׳ הנגבה׳
ואברם׳ כבד מאד׳ במקנה׳ בכסף׳
ובזהב׳
וילך׳ לסעיו׳ מנגב׳ ועד בית אל׳
עד המקום׳ אשר היה׳ שם׳ אהלה׳
בתחלה׳ בין בית אל׳ ובין העי׳
המזבח׳ אשר עשה׳ שם׳ בראשונה׳
ויקרא׳ שם׳ אברם׳ בשם׳ ה׳׳
ולוט׳ הלך׳ עם אברם׳ היה׳ צאן׳
ובקר׳ ואהלים׳
ולא נשאם׳ הארץ׳ לשבת׳ יחדו׳
כי היה׳ רכושם׳ רב׳ ולא יכלו׳
לשבת׳ יחדו׳
ויהי׳ ריב׳ בין רעי׳ מקנה׳
אברם׳ ובין רעי׳ מקנה׳ לוט׳
והכנעני׳ והפרזי׳ אז׳ יושב׳
בארץ׳
ויאמר׳ אברם׳ אל לוט׳ אל נא תהי׳
מריבה׳ בינ׳ ובינך׳ ובין רעי׳
כי אנשים׳ אחים׳ אנחנו׳
הלא כל׳ הארץ׳ לפנ׳ך׳ הפרד׳ נא
מעל׳ מעלי׳ אם׳ השמאל׳ ואימנה׳
והימין׳ ואשמאיל׳
ויבחר׳ לו׳ לוט׳ את כל׳ כ׳ הירדן׳
כי׳ כלו׳ משקה׳ לפנ׳ ה׳׳
את סדם׳ ואת עמרה׳ כגן׳ ה׳׳
כארץ׳ מצרים׳ בבאך׳ צער׳
אז׳ השחית׳ ה׳׳ את סדם׳ ואת עמרה׳
ולוט׳ ישב׳ בערי׳ הכ׳ כ׳
ויאהל׳ עד סדם׳
ואנשי׳ סדם׳ רעים׳ וחטאים׳
לה׳ מאד׳
ה׳׳ אמר׳ אברם׳ אחר׳ הפרד׳ לוט׳
מעמו׳ שא נא עינ׳ך׳ וראה׳
מן המקום׳ אשר אתה׳ שם׳ צפונה׳
ונגבה׳ ומזרחה׳ וים׳
כי׳ את כל׳ הארץ׳ אשר אתה׳ רואה׳
לך׳ אתנ׳ נצ׳ עד׳ עולם׳
ושמת׳ את זרעך׳ כעפר׳ הארץ׳
אשר׳ לא׳ יוכל׳ איש׳ לספר׳
את עפר׳ הארץ׳ גם׳ זרעך׳ לא׳
יספר׳
קום׳ התהלך׳ בארץ׳ לארכה׳
ולרחבה׳ כי׳ לך׳ אתנ׳ נא׳
ויאהל׳ אברם׳ ויבא׳ וישב׳
באלני׳ ממרא׳ אשר׳ בחברון׳
ויבן׳ שם׳ מזבח׳ לה׳׳

: אמרתי לבלתי אחטא
בלשוני אשמרה פי
בהיות רשע נגדי
נאלמתי דומיה אחשה
מטוב וכאבי נעכר
לבי בקרבי בהגיתי
תבער אש
אז דברתי בלשוני
: הודיעני יי קצי
ומדת ימי מה היא
אדעה מה חדל אני
הנה טפחות נתת ימי
וחלדי כאין נגדך
אך כל הבל כל אדם
נצב סלה
אך בצלם יתהלך
אך הבל יהמיון
צבור ולא ידע מי
אספם
ועתה מה קויתי
תוחלתי אליך הוא
מפשעי הצילני
חרפת נבל אל תשיתני
נאלמתי לא אפתח פי
כי אתה עשיתי
הסר מעלי נגעך
מתגרת ידך אני כלה
בתוכחות על עון יסרת
אדם ומס נמשתו
כעש אך הבל כל אדם
סלה
שמעה תפלתי יי
ושועתי האזינה
אל דמעתי אל תחרש
כי גר אנכי עמך
תושב ככל אבותי
שעה ממני ואבליגה
טרם אלך ואינני

ᏥᏍᏗᏓᏕᏲᏗ ᏥᏍᏗᏓᏕᏲᏗ ᏥᏍᏗᏓᏕᏲᏗ

ב"ה

ספר הזכרונות

חלק ראשון

ילדות

ב. בבית אבי

בבית אבי נולדתי ונגדלתי. אמי מתה בעוד אני בן שנה אחת, ואבי נשא אשה אחרת. אמי הראשונה נקראה בשם מרים, ואמי השניה נקראה בשם רבקה. אבי היה מלמד תינוקות בעיר מולדתי, ובבית אבי היה מלא תורה ויראת שמים. אבי היה מלמד לבנו הבכור, ולבנו הבכור היה אבי מלמד תורה ויראת שמים. אבי היה מלמד לבנו הבכור, ולבנו הבכור היה אבי מלמד תורה ויראת שמים. אבי היה מלמד לבנו הבכור, ולבנו הבכור היה אבי מלמד תורה ויראת שמים. אבי היה מלמד לבנו הבכור, ולבנו הבכור היה אבי מלמד תורה ויראת שמים.

* * *

אבי היה מלמד לבנו הבכור, ולבנו הבכור היה אבי מלמד תורה ויראת שמים. אבי היה מלמד לבנו הבכור, ולבנו הבכור היה אבי מלמד תורה ויראת שמים. אבי היה מלמד לבנו הבכור, ולבנו הבכור היה אבי מלמד תורה ויראת שמים. אבי היה מלמד לבנו הבכור, ולבנו הבכור היה אבי מלמד תורה ויראת שמים.

"ויבא אל בית אביו ויגד לאחיו
ולאמו את אשר עשה אליו
ואת אשר דבר אליו אביו
ותאמר אמו אל אחיו
הלא אחי אתם ומדוע תרעו
אתי ואני לא ידעתי מה
אמר אליו אביו ואל אחיו
ויאמר אחיו אל אביו
הלא אחי אתה ומדוע
תרעה בנו ואנחנו
ויאמר אל אחיו
הלא אחי אתם ומדוע
תרעו

ᎤᏬᏙᏍᏗ ᏚᏳᎪᏛ ᏥᏍᏆᏂᎦᏙᎯᏳᏍᏗ ᏗᏥᏩᏂᏍᏗᏳᏂᏍᏗᏍᏗᏍᏗ

אם לא הוה מאמין אני
בהשגחה פרטית אינו יכול לבוא
לידי מעשה אם לא יהיה
בלתי מאמין בהשגחה פרטית
אבל מי שמאמין אינו יכול
לבוא לידי מעשה
אלא אם כן יהיה
מאמין בהשגחה פרטית
ב. ראיה מן הטבע
אמונה בהשגחה פרטית אינו

„שָׁת בַּטּוּחוֹת חָכְמָה עֵת וּמִשְׁפָּט יִדָּע
„אִם עָפָר וָאֵפֶר יַחְמוֹל אַף כִּי אֱלוֹהַּ
„אִם יוֹם חִכִּיתִי צָרַי עֲלֵיהֶם חָמַלְתִּי
„וּבְהַכּוֹת הַיְאוֹר רַבִּים מִמֶּוֶת הִצַּלְתִּי
„יַעַן מַעֲשֵׂה יָדַי כֻּלָּם וַאֲבִיהֶם אָנִי
„אֵיךְ פִּתְאוֹם אָמִית בַּצָּמָא עַם זוּ אָהַבְתִּי
„אַךְ מֵאֲשֶׁר גָּדַלְתִּים עַל כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ
„וָאַרְאֵם אוֹתוֹת אַהֲבָה פֶּן נַפְשָׁם יַחֲטִיאוּ
„לֵאמֹר: אַהֲבַת אֵל מְכֻסָּה עַל כָּל חַטֹּאתֵינוּ
„גַּם אִם בִּשְׁרִירוּת לֵבָב נֵלֵךְ שָׁלוֹם לָנוּ
„חוֹדַעְתִּים כִּי מַעֲשֵׂיהֶם בַּמִּשְׁפָּט יָבוֹאוּ
„וּבְרוֹעַ פָּנִים יִיטַב לֵב צַדִּיק יִלְמוֹדוּ
„אֲשֶׁר כִּפְּרִי מַעֲלָלֵיהֶם עֲלֵיהֶם הֵבֵאתִי
„כִּי רֵאשִׁית מַרְוֵה מִצְרַיִם מֵהֶם יָגֵרוּ
„אֲנִיתִי לָהֶם רֶגַע רָאוּ וַיֶּחֱרָדוּ
„וּכְרֶגַע יִרְאוּ מַה בֵּין מוּסָר פֹּעֲלֵי אָוֶן
„לֹא שָׁכוּ עָדַי וּבְמִצְוֹתַי הִתְלוֹצָצוּ
„וּבֵין מוּסָר פָּנִים תָּעוּ מִדַּרְכֵּי יוֹשֶׁר
„הַנִּכְלָמִים מֵחַטֹּאתָם עַם שָׁבֵי פָּשַׁע

„כִּי הַיְאוֹר הַגָּדוֹל הַמַּשְׁקֶה אֶת הָאָרֶץ
„אֶת אַדְמַת מִצְרַיִם מַמְלֶכֶת עוֹשֵׁי רֶשַׁע
„פִּתְאוֹם הִכְחַדְתִּיו בַּעֲבוּר כִּי צָרַי יִצְמָאוּ
„וּלְעַם הַהוֹלְכִים בִּישִׁימוֹן וּמַיִם אַיִן
„מֵחַלְמִישׁ צוּר אַחְדִּישׁ אֲפִיקִים בַּנֶּגֶב
„כִּי לֹא מִמְּטַר שָׁמַיִם יִשְׁתֶּה עַמִּי מַיִם
„אַף לֹא מִתְּהוֹם רַבָּה אֶבְקַע מַעְיָן וָנַחַל
„עַל אֶבֶן חַלְמִישׁ שָׂם בַּשָּׂדֶה מוּטָלֶת
„חֲצַבְתִּיהָ מֵאַחַר הֶהָרִים הָאֵלֶּה
„אֲצַוֶּה וּתְהִי לָרְוָיָה אֶל רִבְבוֹת אֶלֶף •
„קוּם מֹשֶׁה מְמָרִיבַת עַם אַל יִירָא לִבֶּךָ
„מַרְפֵּא לָנֶפֶשׁ הָיִתָה לָהֶם תּוֹכַחְתֶּךָ
„כִּי עַם חָכָם הוּא אֶת אֱמוּן לִבּוֹ יָדַעְתִּי •
„עֲבוֹר לִפְנֵי הָעָם נַחֲמֵם כִּי יוֹשִׁיעוּ
„מַהֵר יִרְאוּ כִּי אֵל מוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם
„הוּא אֵל אֲשֶׁר חוֹלֵל מֵאָז נִכְבַּדֵּי מַיִם
„לֵךְ וּמִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל תִּקַּח אִתֶּךָ
„יִרְאוּ מַעֲשֶׂיךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה מַה נִּפְלָאוּ
„וִיסַפְּרוּ אוֹתָם לָעָם וּכְבוֹדִי יַגִּידוּ

ב. אמרו לו חכמים לא

הכום הכלב שלו

אמרו חכמים שלו הכלב הכום

הכום הכלב שלו הכום הכום .

הכלב שלו הכלב הכלב הכלב

הכלב הכלב הכלב הכלב הכלב

הכלב הכלב הכלב הכלב הכלב

הכלב הכלב

מבוא לספר הכוזרי

ראיתי לחכם אחד שהיה מקנא בחכמת הרפואה ומבזה אותה ומדמה שאין בה חכמה ואינה מדע כלל ואינה מן המדעים אלא מלאכה בלבד ומקצת מלאכות הרפואה הם מלאכות נבזות ומגונות ומקצתם אינם מלאכות כלל אבל הם מנהגים ומנהגי הרפואה הם מנהגים רעים ומגונים ומקצתם אינם מנהגים אבל הם מעשים רעים ומגונים ומקצתם אינם מעשים אבל הם מחשבות רעות ומגונות ומקצתם אינם מחשבות אבל הם מדות רעות ומגונות ומקצתם אינם מדות אבל הם מקרים רעים ומגונים ומקצתם אינם מקרים אבל הם מקרים ומגונים ומקצתם אינם מקרים אבל הם מקרים ומגונים ומקצתם אינם מקרים אבל הם מקר

ᏥᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ
ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ
ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ
ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ
ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ
ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ
ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ
ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ

ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ
ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ
ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ
ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ
ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ
ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ
ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ
ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ ᏗᏂᏍᏗᏳᏅᏗ

לֹא מַעֲשֵׂה אָדָם הֵם אַף לֹא נָשִׁים עָשָׂנוּ
אוֹתוֹתָיו יָעִידוּ כִּי מִלְּפָנִים זָב מַיִם
הוּא יַגִּיד לִבְנֵי אָדָם נִפְלָאוֹת אֵל מִקֶּדֶם :

אַף כִּי רְפִידִים שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא קָרָאוּ
קָרָא לוֹ שֵׁם חָדָשׁ לַעֲוֹן הָעָם מִזִּכְרָת
מַסָּה וּמְרִיבָה קָרָאוּ מִיּוֹם זֶה וָהָלְאָה
עַל רִיב הָעֵדָה עִם בַּר לֵב וְנִקִּי כַפַּיִם
גַּם עַל נַסּוֹתָם אֶת יְיָ בְּדַבֵּר פִּימוֹ
לֵאמֹר : הֲיֵשׁ יְיָ בְּקִרְבֵּנוּ אִם אָיִן
כֵּן אָמְרוּ אֶל רוֹעֶה נֶאֱמָן אֵת עַמּוֹ רָבוּ
אֵיכָכָה נֶאֱמָן כִּי מִפִּי אֵל זֹאת שָׁמַעְתָּ
לוּ יְיָ עִמָּנוּ בָּזֹאת לֹא בָאָתָנוּ
אֶל מִדְבָּר זֶה אֵין מַיִם בּוֹ לֹא הֲבִיאָנוּ
כִּי תַרְתַּת יִתְפַּלְּלוּ לֵאלֹהִים אֵל מוֹשִׁיעַ
נִסּוּהוּ הֲיוּכַל לָתֵת בַּצִּיָּה מַיִם
אִם הֵם בָּחֲנוּ אֱלֹהִים הוּא מִלְּטָם מִמָּוֶת
כִּי כָל עֵת וּבְכָל מָקוֹם רַחֲמָיו לֹא כָלוּ :

אף כי וכו' עד רחמיו לא כלו ' (שם אם לפרוק ו') .

הערות

לחוברת החמישית

בהערות החוברת הרביעית כבר אמרנו, כי לא עשינו שירי כבוד שה בעבור נועם השיר ולאות המליצה להתפאר בהם בקהל קורא"יהן, אבל עשיתים לכבוד ה' ולכבוד תורתו, לקרב הבריות לתורה בנעימת השיר המגיד לבם בקול נעים עומק פרושי המקראות שבתורה, דברים חדשים אחשוב שיתקבלו על דעת רובי קורא"יהן, וילמדו מהן סדר המעשים שבתורה ועל איזו דרך קרו, ולכן אין בשירינו דברים ללא יועיל, ושלא נכתבו רק להראות יופי המליצה ושיחה נאה, אבל כל הנאמר בהן כתבנו להועיל, להדריך אנשים כערכנו בנתיבות יושר, ולהמתיק לבם מלילות התורה שכל נתינותיה שלום, והיה ראוי לעורר על כל הכתוב בהן, ולהגיד מה ענינו ולמה כתבנוהו, שלא שאנו סומכין על הקורא המשכיל כי יבין מדעתו איך דבר דבור על אפניו, וילמוד מתוכו המעט שכונתנו אליו, וזלתי מקצת מקומות שבהן הנוסדים על פרושים חדשים שהולאנו מדעתנו, אין מהן דבר בפרושי הקדמונים ז"ל, עליהן אני צריך להעיר בעבור הודיע לקורא על מה דברי השיר ערוכים, וגם זאת אכתוב בקצרה, רוח אלין אומר, כי לא חברנו הספר הזה להיות פי' לתורה, אבל חברנוהו לתגיד הפרושים בארת שיר, ועתה אחל לדבר .

(א) אם מביה עבדים וכו' (דף ד' ע"א) עד ישחקו (דף ה' ע"א) . כל זה נוסד על דעתנו בפי' ולא נחם אלהים וגו' כי אמר אלהים פן ינחם העם וגו' (שמות י"ג פ' י"ז), וממשמע הכתוב כי לולי ינחם העם, היה מנחה אותם דרך ארץ פלשתים להנחילם ארץ כנען, וזה אי אפשר אם היה נגזר לפניו שיעברו ישראל את הים בנפשם, ושיטבעו בו לריהם, והיה נגזר לפניו שיקבלו ישראל את התורה על הר סיני, וכאמרו למשה תחלת דברו אליו בהוליאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה (שם ג' י"ב), ולמלאת שתי אלה היו צריכין ללכת בדרך שהוליכם השם, כידוע ליודע תכונת הארץ? והאמת לדעתי שאין הכתוב אומר כי רק על כן לא נחם דרך

ארץ פלשתים מדאגה פן ישובו מצרים, אבל הודיע שגם אם
אין זאת מה שיזכור אחרי כן מפלת ים סוף מרדת המן ממי הצור
ומנוראות מתן תורה, שבעבורם הוצרכו לילך בדרכים שהלכו,
לא היה מוליכם בלאתם מבית עבדים מיד דרך ארץ פלשתים
לנחול הארץ, כי היו צריכין אז להלחם מיד עם פלשתים, לפי
שאר"ם בכלל ירושת ישראל, כמפורש בספר יהושע (פרשה י"ב
פסוק א' ב' ג'), וידע השם מי עוד הם נדכאי לב ובראותם
מלחמה יפול לבם, ויאמינו כי עוד להם עבוד את מצרים,
מלנפול בחרב שונאיהם וישובו אחור, ואין המקרא חסר דבר,
כי אין קרבנות ולא נחם אלהים כמו שקרגמו הרב האשכנזי ז"ל
(פיהרעי זיא נאט ניכט דען וועג דורך דס לאנד פלשתים),
שהוא עבר גמור וממש, אלא ולא נחם יתורגם (נאט העעטי
זיא קיינם וועגס דורך דס לאנד פלשתים גפיהרט), כי אין
בלשון תורה ונביאים רק עבר אחד, ויתורגם בכל מקום כפי
ענינו, וכן כאן מאמר מוסגר הוא, ושעור הכתוב ויהי בשלח
פרעה את העם, ויסב אלהים את העם דרך המדבר וגו',
ביניהן מוסגר המאמר ולא נחם וגו' וכמו שאמרנו. והוצרכה
התורה להודיענו זאת, לבל יפלא בעינינו למה אחרו ישראל במדבר
גם אחר מתן תורה ואחרי שב משה מן ההר עם הלוחות השניות
זמן רב, שהרי התעכבו במדבר סיני עד השנה השניה בעשרים
לחדש השני כמפורש בתורה, ולוה לעשות משכן וכליו, ולא
פשטו מיד לכבוש נחלקם ולעשות שם את כל המעשה הזה, שעשה
כל זה שעל כל פנים היו צריכין לראות את כל הכבוד הזה טרם
יעברו חלוצים להלחם בארץ כנען, וכמו שהרחבנו לגלות הכל
בשירנו, [וע"י ההערה שזאת יבין הקורא את מליצותיו:

(ב) עם עמוד ענן וכו' עד טחסה למו (דף ו' ע"א), המליצות הללו מקורם בספר חכמת שלמה, ופרשנום בפרושנו רות חן (פרשה י"ח פסוק ג') והוא פי' מקרא הי' הולך לפניהם בעמוד ענן וגו' (שם שם פסוק ד"א):

(ג) לכן דבר ה' וכו' (דף ז' ע"א) עד את מצרים אודיע (דף ט' ע"א) המליצות הללו נוסדות על פרושנו בפסוקים דבר אל בני ישראל וישובו וגו' ואמר פרעה לבני ישראל

נבוכים

נבוכים הם בארץ וגו', וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם
ואכבדה בפרעה ובכל חילו וגו' (שם שם ג' ד'), שלדעת
המפרשים ז"ל, שעשה כן השם להטעות את פרעה, שיאמין
כי נבוכים הם וירדוף אחריהם, ויהי' פי' ואמר פרעה, כדי שיאמר
פרעה, וכל זה לא יתכן כי לא יועיל שיתחזק לרדוף אחריהן אם
לא יחזק הוא ב"ה את לבו, וכאמרו וחזקתי את לב פרעה ורדף
אחריהם, וזה על ידי הוספות כח למעלה מן הטבע, כהוראת
לשון חזק בענין הכבד בכל מקום, וכמו שהיענו לפרש בפתיחתנו
לתורת הרביעית, ואם הוא ב"ה המחזק את לבו, מה צורך
לתחבולת וישובו ויחנו וגו', ולא יפלא מה' דבר' ראב"ע ז"ל
אמר מה שאמר, והרב האשכנזי ז"ל העתיקם בבאורו, ואני לא כן
אחשוב, אלא כי חפץ השם להראות לדקת משפטיו לעיני משה
וישראל ולעיני מצרים, כי לפי שנכנעו פרעה ויועציו מאד בליל
מכת בכוריהם, ועשו כמלות השם לשלח את ישראל מארצם והודו
כי גדול ה' ובקשו ברכתו, וכן הודו כי ישרא חבל נחלתו, האמינו
משה וישראל ומצרים, כי שב פרעה ויועציו מדרכם הרעה,
והשם לבדו היודע כל רזה כי עוד רשעתו עומדת בעיניה,
וחושב רע ובליעל על ה' ועל עמו כמקדם, ואם יחזק את לבו
לרדוף אחרי ישראל, יאמרו מצרים כי חפץ מות הוא, שופך
דמו על נקיים, גם בעיני משה וישראל יפלא, לכן גלה השם
סוד הדבר למשה כי פרעה ועבדיו בל שני פשעהם, רק נאלמו
מדבר סרה מפחד לב, ושעל כן תבוא עליהם עוד רעה להשמידם
לעד, ולהראות שכן הוא לזה שישובו ישראל ויחנו לפני פי החירות,
ואילו פרעה ועבדיו שני פשע ומשכילים באמתת השם, יאמרו
מי יבין עלת ה' למה עשה ככה, אך המה ברשעתם מיד ידברו
סרה על ה' ויכחשו בנפלאותיו אשר עשה במצרים, ויחרקו שן
על ישראל, וידוה לבם על כי שלחם מארצם, וכל הנאלות הלו
יאמרו בפומבי לעיני כל מצרים, והו יודע לכל כי עומדים
במרדם, ושבלדק אפרע מהם. והנה אעפ"י שלבם רע בתחלה,
לא יאורו חיל לרדוף אחריהן מכובד הצרה שעברה עליהן,
ומחדדים אימה, אבל אני אחזק אז את לבם בתוספות כח למעלה
מן הטבע ואז ירדפו אחריהן ויאבדו. והנה ואמר פרעה לב"י,
אינו אלא ספור דברים והודעה מפי השם למשה איך יגלה פרעה

קלונו לעיני כל, וידעו כלם כי נגל הוא ונבלה עמו, ואז אפרע ממנו כי אחוק לבו לרדוף אחריהן למען האבידו, ועל היסוד הזה ערוכים דברי הש"ר ונספר חכמת שלמה שהעתקנו בתוב (פרשה י"ט פ' ח' וכ' וג') ועל הרשעים נתך חרון בלי חמלה עד כלה, פי' ועל פרעה ועבדיו הרשעים לא הסתיקה מכת הנגורות להפרע מהן, אבל עד בלותם שבנה חמת ה' עליהם, ואמר כי ראה את אשר יעשו אחרי כן, כלומר אעפ"י שלעיני משה וישראל ולעיני יושבי מצרים נדמה כי נמנפה הוא נגנב פרעה, ועוב דרכו הרעה, הנס המוקר כל לב ראה מה יעשו עוד רמה ופשע אחרי כן, והוסיף כי בשלחם את העם, ויהתחנו להם ל כת בחפזון, ויהפך לבם לרדוף אחריהם: עודם מופדים ומתאבלים על קברי המתים, ויועצו עצת אולת לרדוף אחרי אלה אשר שלחו בתחנונים, כמו אחרי בורחים: וכל זה יוכן ממה שדברנו, וכל זה רמוז תורה באמרה ויספך לבב פרעה ועבדיו אל העם ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו, הכולל כל נאלותיו שהשתרשו בו מאז, ולא סרו גם ע"י מכות נבורות, ושעל כן עוד חמת ה' תשבוך עליו, ואעפ"י שמרוב לב מפחדים שצברו עליו לא יעלור כח לרדוף אחרי ישראל, הנה בעבור הפרע ממנו ראוי שיחוקהו הנס לעשותו, למען הבית עליו את הרעה אשר נגזר עליו, ועל זה הוסיף לומר כי את אשר נגזר עליהם שת בחלקות למו, להשכיח מהם כל הקורות אשר מצאום, למען הביא עליהם את כל הרעה המעותדת להם, וזהו פי' וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם, שע"כ באה עליו הרעה המעותדת לו במספע האלהי, וכמו שתבין עתה ממלילות שירנו ברחבה, וכבר הרחבנו לדבר על זה בפרושנו רות חן, שבו פרשנו דברי הספר הנ"ל:

(ד) כאשר אמרות עליון (דף ע' ע"א) עד שם השיגו (דף י"ב ע"א) כל המלילות הללו יסודתן על מה שבארנו בהערה השלישית, והמשכיל יבינוס מדעתו, רק לעיר כי בתורה נאמר תחלה ויאסור את רכבו וגו', ויקח שש מאות רכב בחור וגו' ואחריו אמר ויחזק ה' את לב פרעה וגו', הקורא סבור שהכונה הגדולה

הגדולה לרדוף אחריהם היתה מדעתו ומרוע לבבו, ואחרי כן חזקו הנס ורדף אחריהם, ואני לא חשבתי כן, אלא קודם שאסר רכבו והכין הכל למלחמה, כבר חזק הנס את לבו, ועל דרך זה דברנו בשירנו, כי טרם חזקו הנס, איך אפשר שייעץ לבו לרדוף אחריהם, ובמבואר בהערה ב', אלא שמדרך הכתובים ללכת בספוריה על הסדר מה שעשה האיש ההוא עד הוסיף הענין, ואחר כן הגיד לנו ענין אחר, וזכן כאן ספרה תחלה מה שסונד לפרעה ומה דבר פרעה כשמעו מפי המגידים כי נרח העם, ושנמשך מזה שהכין עצמו ואנשיו להלחם בישראל, ואח"כ ספרה שהרדיפה עצמו ושנועץ עליה והכין הכל למלחמה, היה מעשה הנס, כי הוא חזק את לבבו לעשות כן. ולולי זאת לא היה עולה על דעתו להשתכן בשבנה וו: ורזאי מדברי הנס שהודיע למשה ואמר פרעה לבני ישראל נבוכים הם בארץ וגו' ושמך לו וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם וגו' ולא זכר היכין עצמו לרדוף אחריהם וכיוצא, כי אין זה מדעת פרעה, אבל הוא בכלל וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם:

(ה) כאשר הקריב (דף י"ב ע"א) רומסי הומר (שם ע"ב) זאת נינוחי במלילת הכתוב ופרעה הקריב ויסאו בני את עיניהם והנה מצרים נוסע אחריהם וגו' (שמות י"ד י') ואיה די אם יאמר שראו ישראל כי מצרים נוסעים אחריהם, אבל הם שתי עינים, ועל השני נופל לשון ויסאו בני את עיניהם, שהוא על ההשקפה בלי הפסק עד שיתברר לו אם היעב לראות ולא הבעתו עינו, וזה עצמו פי' מלת והנה, שהוא תמיד על דבר שהיה בספק כשיתבאר שכן הוא, והבן:

(ו) כאשר רחמי ה' וכו' (דף י"ג ע"א) עד כי הוא עשהו (דף ט"ו ע"ב), ממלילות השירים תראה מה שחשבנו בפי' המקראות הכתובות בתורה בענין זה מן פסוק יו"ד ופרעה הקריב וגו' עד פסוק י"ח וידעו מצרים וגו', כי לא שרנו על הסדר שהן כתובים בתורה, כי אי אפשר שהדברים קרו על זה הסדר, כי איך קרה מה שכתוב (פסוק י"ג וי"ד) שנודע למשה בנבואה ממענה הנס הכתובה אחרי כן מפסוק ט"ו עד פסוק י"ט, אבל סדר הדברים קרו כמו שסדרנום בשירנו, אלא שמדר ך

הסורה

פקורה שתספר תחלה ענין אחד עד תומו, ואחרי כן תחל
בענין שני, וכמו שאמרנו בהערה (נ׳), והשומע סבור שהענין
השני כלו קרה אחרי כלות הענין הראשון, ואינו כן שלפעמים
מקלת מן הענין השני קרה כבר טרם גמר הענין שלפניו, אלא
שלא רצה להפסיק להחל בענין אחר, ולשוב אח״כ להתיס את
הראשון, הוכיר הראשון תחלה בכל פרטיו, וכן נהגה התורה כאן
תחלה הזכירה מה פעלה רדיפת פרעה ואילו במחנה ישראל,
וספרה כשראוס ישראל יצא לבס מפחד ונעקו אל ה׳ (פסוק י׳),
וכאשר לא נושעו מיד, וצריהס עומדים ממולס לנפול עליהס,
דברו במר רוחס קשות אל משה (י״א י״ב), ואז ענס משה מה
ששמע מפי הש״ס (פסוק י״ג י״ד), והיא הנבואה עצמה שנכתבה
אחרי׳ (מפסוק ט״ו עד פסוק י״ט), אלא שלא רצה להפסיק
בספור של משה בין ספורי ישראל • וישראל קבלו דברי משה ועל
פיהן נסעו לבוא בים סוף, וזה תס הספור הנוגע לישראל •
ואחריו התחיל לספר מה שפעל רדיפת פרעה למשה, ואמר
(פסוק ט״ו) שבראותו חיל צריהס, לעק גס הוא אל ה׳, לדעת
מה יעשה בעת צרה זאת, והקורא סבור שקרה אחרי מה שנאמר
בפסוק שלפניו, אלא שהתפלל גס הוא כאשר צעקו ישראל אל ה׳
אז אחרי שדברו נגדו קשות, והש״ס ב״ה ענהו, וגלה לו סודו,
שיצץ על פרעה ואילו שיעבעו בי״ס, ושהמעשה תלוי בו, שבסרימו
מעהו על פיס יבקעהו וכל הענין הנאמר בפרשה, ועל היסוד
הזה ערוך הסיר הזה • ועוד אודיע שיש דעות שונות למפרשים
ז״ל בפי׳ ויצעקו ב״י אל ה׳, ואחריו כתוב ויאמרו אל משה המבלי
אין קברים וגו״ שבראין כמעטים סותרים זה את זה, והרב
המחבר האשכנזי ז״ל בביאורו העתיק דבריהס וגו תמצאס, ולא
באנו להאריך פה ולהתוכח עס זולתנו, ורק נאמר שנשינו מדבריהס,
ולדעתנו שתחלה צעקו ישראל והתפללו לה׳ שיקוס מצריו, ובטחו
כי כרגע יושעו, ותתך חמת ה׳ על צריו להאבידס, כי רק
כפתע בינס ובין המות, וכאשר ראו כי רחמיו ית׳ יתאפקו וימין
צר רמה לעצות חיל, התיאשו מן הרחמים ודברו אל משה מה
שדברו, ועל זה אמרנו בשירנו (דף י״ג ע״ח) כאשר רחמי ה׳
רגע התאפקו וכו׳ עד קשות אל משה דברו, והבן •

כי

(ז) כי מאפל שם אל וכו׳ עד בבני אלים הריעו (דף
ע״ז ע״ח), עד (דף י״ח ע״ח), דבר זה מפורס בתורה
ויהי הענן והחשך וגו׳, והיה בן לדעתי שלא יראו עוד מצרים את
מחנה ישראל איפה הולכים, ושלא יראו ישראל עוד את צריהס
ויפחדו מהס, ועוד יותר שלא יראו המצריים הפלא הגדול שנעשה
בים פתאוס שהב לחרבה, ומימיו נערמו משני צדיו, שאילו
הרגישו דבר מכל זה היה שביב אחור, ועל ידי הענן והחשך
נעלם מהס הכל, ולא מודע להס עד מה טרס אשמורת הבקר,
ובספר יהושע מפורס יותר שאמר (פרשה ך״ד פסוק ז׳) ויצעקו
אל ה׳, ויבס מאפל ביניכס ובין המצרים, ויבא עליו את הים
ויכסהו וגו׳, ומבואר מדברנו • והנה מבל הנעשה נגד ונכח
עיניהס לא ראו דבר, גס אחרי שבאו בים, תמיד שם האופל שלא
יראו המחנות זה את זה, ושלא תקרב מחנה אל מחנה, כי היה
בין שתי המחנות, וכן התפשט האופל בים מצדי מחנה מצריס
שלא יראו פרימות המים שמשני צדיהס, וספונים בין חומות מים,
אבל הדרך שהלכו עליו וכמו מהלך חצי מיל מלפניהס ומצדיהס
היה אור, כי ה׳ האיר את הלילה, בענור שירדפו אחרי ישראל
בים, למלאת בהס משפטיו אשר גזר עליהס • והנה הפלא הגדול
שנעשה בים היה פתאוס, באשר נסעו ישראל במצות הש״ס ובאו
עד הים, והרים משה עליו את ידו, נבקעו המים, ועלו
הקהומות וחדשו דרך שלולה בים סוף, כמו שאוכיר זה בהערה
הסמוכה, ופה נזכיר לבד כי כל הכתוב בשירנו (דף ע״ז ע״ח)
מן כי לפנות ערב וכו׳ עד אל תוך הים הגיעו, מאומתן דעתי
אמרתיו, כי הש״ל היטר יורנו לומר כן, כי האל הנותן בים
דרך לעבור גאולים, רחב ידים עשהו, ילכו עליו שבטי ישראל
כאחד זה בלד זה, ורבותינו ז״ל אמרו במדרשס על לגזור יס
לגזרים, שנגזר לי״ב גזרים, נגד י״ב שבטים, וגס כפי הבטש
שנגזר הים לשני גזרים, והיינהן דרך יעברו בו, היה רחב הדרך
כמו שאמרנו בשירנו (דף י״ז ע״ח) אמות שש עשרה אלף,
שהוא קרוב לשתי פרסאות שלנו, ורחב זה ילכו השבטים
בנחת זה בלד זה, שורות שבט ושבט אלף איש, ובין כלס שנים
עשר אלף הולכים לרוחב המסלה, ובהיותס בין בלס שם מאות
אלף, ילכו בחמשים שורות, וחס קוסיף בענור הפחותים מבן
עשרים

עשרים ויותר מבני ששים וכנשים ופרש, על נפש רגלי אחד, עוד
ארבעה נפשות, יהיו שורותם חמשים ומאתים, ואם תוסיף
מספר שורות כאלו למקניהם ולקנינם, יעלו בידך חמש מאות
שורות, וכלבתם מעת שיגיע הראשון רגלו על מקום אחד עד שיגיע
עליו האחרון רגלו, אין צורך אפילו לשעה אחת משעות שלנו,
וכל שכן כפי חשבון מצומצם למקניהם ולקנינם אין צורך אפילו
לחצי מזון השורות שנתנו להם, גם לנפש האדם העובדים על
פ"ר אלף רגלי ונשים וטף, אין צורך למאתים שורות שהוספנו,
במבואר לכל משכיל, אבל הפרזנו על המדה שלא לתת מקום
לבעל דין לחלוק על האמת, וכמו שאגיד עוד בהערה השמונה •
והנה כשבני ישראל מאיתם, הלכו בגבול מצרים לגד דרום מהלך
חמשה או ששה פרסאות שלנו על פני אורך ים סוף ובאו לפני פי
החירות שהיא בין מגדול ובין הים, ומגדול עיר במלכות מצרים,
באמרו השמיעו במגדול וגו' (ירמי'), ובס מי הים
עמוקים, ואפילו בעת חסרונו (לייט דער עבבע), אי אפשר
לעבור בו ברגל ואפילו חיוט אמות • וכשחדש הסס דרך במקום
ההוא, לא היה נמשך ארכו מפי החירות אל עבר ים שני אשר
נכחו, שהוא ממערב למזרח, אבל מעבר פי החירות נמשך
בים באלכסון עד העבר השני נכח מדבר שור, הקרוב לאיתם
אשר בקצה המדבר כמאמר הקורא, והמדבר הזה הוא עצמו
מדבר שור, שהרי בפרשת בשלח אמר ויסע משה את ישראל מים
סוף וילאו אל מדבר שור וילכו דרך שלשת ימים במדבר ולא מצאו
מים (שמות ט"וך"ג), ולהלן אמר וילכו דרך שלשת ימים במדבר
איתם ויחנו במרה (במדבר ל"ג ח'), הרי שמדבר שור גם הוא
מדבר איתם, והנה קרוב למקום ששנו משם, שם חזרו ויצאו מים
אלים, ולפי שהדרך הלך ועבר באלכסון הים עד שתם בקצה הים
שהוא מדבר שור, שהוא על פני מצרים כאמרו ושכנו מחוילה
וגו' (בראשית ך"ה י"ח), היה אורך הדרך באלכסונו חמש עד
ששה פרסאות, והלכו עליו ישראל בלילה זה ארבעה פרסאות,
ועמדו בחשמרת הבקר בפרשה החמשית, והמצריים גם הם רדפו
אחריהם ארבעה פרסאות הללו ולא קרב זה אל זה כל הלילה,
ובחשמורת הבקר קרוב למחנה ישראל שעמדו על שלישית הדרך
האחרונה, עוגעו המצריים בים, ונערו ממעל לתחת, כי
המקום

המקום שעמדו עליו עמוק בחיוו ממקומותיו שלש מאות אמה,
ולפעמים מאתים או מספר אחר, כידוע ליודעים תכונת האדמות
והימים, ונכון הדבר, ומזה תבין מלינת שירנו המתחלת מן
כי רחב המסלה וכו' עד כי שם מים סוף יצאו (דף י"ו
ע"א), ועוד יתבאר בסמוך:

(ח) כנסוע יום זה ענן יומם (דף י"ח ע"א) עד ה' ימלוך
לעולם ועד (דף ך"ח ע"ב), אילו אנות לפרש המלילות
הרבות שהן בין שני ליונים הנ"ל, ירבו הדברים מאד, כי הס
בוללים כל המקראות מן ויסע מלאך האלהים וגו' (שמות י"ד
י"ט) עד ה' ימלך לעלם ועד (שם ט"ו י"ח), אך לא אמרנו רק
על הסברתי מאד, שלא באתנו עדיין בספרינו שילאו לאור, כי
הדבר הגדול שחדשנו בענין זה, אין מקורו מדעתנו, אלא מספר
החכמה שהעתקתי בנעורי, ובחמלת ה' עלי, באשר עטתי
גוף המלך, אורו עיני להתבונן בדברי הקורא שספרה לנו הפלאה
הגדולה הזאת, אך המקראות שקומים והתומים, אין פותח
דלתותיהן, וזולתי דברי ספר החכמה הנ"ל שכתב שלמה בימיו
בעוד הנבואה ובעוד חכמי התעודה בישראל, שנידם הקבלה הנאמנה
בפרושי ספורי הקורא ובפרושי המלות והמשפטים, כמו שאמרו
ז"ל דוד ובית דינו שלמה ובית דינו •

והנה דברי שלמה המעטים היו בר לרגלי, כמו שיבין הקור' המשכיל
בביאורינו רוח חן, וכן בענין פלא בקיעת הים ומימיו
המעט שכתב האיר אל עבר פני לפרש על ידו הענין כלו • וכך
אמר הענין האפיל ארת השדה, והאדמה החרבה נשאת
מבין המים, ויגלו ההומות מכוסות, ותהי דרך סלולה
בים סוף, והמצולות העמוקות היו כשדה מלאה עשב:
ויעברו בה כל העם חוסים בידך, ויחזו תמונות נפלאות:
ויצהלו כסוסים וידלגו כאילים, ויהללוך ה' אשר גאלתם
(פרשה י"ט, ז' ח' ט'), ואלה המלילות העמידוני ברחמי הסס
ב"ה על הענין הנפלא הזה, כי כלם האמינו שנבקעו מי הים
לשנים, ונדחקו אל שאריה הים לצפון ולדרום, וביניהן קרקע
הים פנוי ממים שעברו עליו ישראל, ועל זה יפלו שאות עצומות,
גם אין פסוק אחד בכל הפרשה המתיצב על מכונו, ובוקר
פסוקי

פסוקי שירת הים שמלילותיה סתומים מאד, וזכר בתבנו על
זה פעמים, האחד בביאורנו רוח חן, והשני בפרושנו יין לבנון
(אבות פ"ה), ופה אכתוב רק אחת מן המבואר שם,
ואחת מה שנתחדש לי עתה, המבואר כבר הוא פי' מלת ים,
לא באורהו המפרשים ז"ל, ותוכן לשוננו שם כך הוא. מלת ים
איננו נופל על הקרקע שהמים שוכבים עליו, כי הוא נקרא תהום
ותהומות, וכן איננו נופל על המים שעל התהומות, כי הם
נקראים מים או מי הים, כאמרו ויסובו המים ויכסו את הרכב
וגו' (שמות י"ד ד"ד) ונאמר ויצב ה' עליהם את מי הים (שם
ט"ו י"ט), אבל נופל על החלל שהמים ממלאים ומכסים אותו
והוא הנקרא ים, כי השם עשה חללים גדולים ועמוקים בארץ
שיקוו בהם מי בראשית וקראה הינשה, והנה החללים הללו הם
מקוואות להם, וכן מפורש במעשה בראשית שאמר השם ב"ה יקוו
המים מתחת השמים אל מקום אחד וקראה הינשה (בראשית א' י')
והמקום האחד שאמר הן החללים העמוקים שבארץ שבהן נכנסו
המים ואז נגלית הינשה, ואמר אחריו ויקרא אלהים וגו' ולמקום
המים קרא ימים (שם שם מ"ח) לא אמר ולמים קרא ימים,
גם לא אמר ולמים הנקוים קרא ימים, אבל אמר ולמקוה המים
שהוא החלל שהוא מקוה המים אותן קרא ימים. וכן תראה בספר
הכתוב כי עשה שלמה את ים הנחשת, אפים בת יכיל (מלכים א' ז'
ד"ג). והנה שלמה לא עשה את הנחשת, גם לא עשה את המים
שילק בו, אבל עשה בנחשת חלל גדול לתת בו מים, והחלל הזה
אותו קרא ים הנחשת שעשה שלמה וזה ברור כשמש. והנה תמצא
בתורה בספור זה, שוכרה במקלת המקומות ים ובמקלת המקומות
מים או מי הים, ובשירת הים תהומות, ואין מבין למה,
ומעתה שהודעתיך כי קרקע שמתחת הים נקרא תהום ותהומות,
והחלל הגדול והעמוק שבו נקוו המים קרוי ים, ומה שנתוכנו
הם המים או מי הים, כשתחבר לזה תמונת הפלא שהדשנו על פי
דברי ספר החכמה הנ"ל, וכאשר נזכיר באורה שיר בספר הזה,
קראה אור מראש הספור עד סופו בכל המקראות שכתבה תורה,
ותדע כי כל מלה כתובה על מקומה. והדבר שנתחדש לי עתה
הוא פי' פסוק ויט משה את ידו על הים, ויולך ה' את הים
ברוח קדים עזה כל הלילה וישם את הים לחרבה, ויבקעו
המים

המים (שמות י"ד ד"א), והוא מקרא סתום מאד, וגם אותו
באורתי שם, וגליתי בו חדשות ודברי אמת, לא נחמתי מאשר
דברתי בפי' וישם את הים לחרבה, ובפי' ויבקעו המים, אבל
מה שכתבתי על ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה,
הייתי קוהה תמיד, כי שם שאלנו לאיזו צורך שמש רוח קדים
עזה זאת? ואמרנו שנבקע המים ע"י עליית התהומות, בפי
שנעיתן היו שוטפין לשארית מי הים, ולמקום המחנות שנשפת
הים, ורוח הקדים החלה אותן והעמידן כערמות משני צדי הדרך
שהקהה הים, ואעפ"י שגם זה אמת, מלילת הכתוב אינה
מתישבת בו שאמר ויולך ה' את הים וגו', ולדברנו לא על הים
ידבר, כי אם על מי הים, וכמ"ש למעלה, ועוד סדר הכתוב
קשה, כי ראשו על החנות והקווה מי הים, ואחריו וישם את הים
לחרבה על פי התהומות שסתמו החלל, וסופו חוזר על המים
שנבקעו בעל כרחן? וכל שכן כפי דעת זולתנו שנבקעו המים,
ובין שנבקעה נגלתה תחתית הים שהן התהומות, ועל זה ענדו
המחנות, ולפי שתחתית הים לחה ומלאה טיט ורפש, הוצרך
רוח קדים לייבש אותו, ואיך על זה יאמר הכתוב וישם את הים
לחרבה, ובאמת לא נחרב הים ולא מי הים, כי אם התהום או
תחתית הים? ולמה אמר כל הלילה, וכבר בתחלת הלילה
שנאו בו המחנות, הוצרך להיותו חרבה, ובהיותו חרבה, למה
סער הרוח כל הלילה? ולכל הדעות יקשה אם היה הסער כל
כך גדול בים, שלדעתנו החלה והקוה המים, ולדעת זולתנו
המריב והובים גם את קרקעית הים, איך אפשר שילכו הגאולים
והרודפים ברוח עזה כזאת כל הלילה, גם סוס ורוכבו יפלו
אחור כידוע לכל, בפרט שסער בפניהם, כי היה רוח קדים,
והם באו נכחו ממערב? ויותר יקשה לכל הדעות, בהיות הוא
ית' אל הפועל נפלאות גדולות לבדו, מה צורך לו לרוח קדים
המיבש, ומי שעשה את הים ואת הינשה מן האין, יצוה על
קרקעית הים ויבש, ועל מי הים שיעמדו כנד? וזכרב המתרגם
האשכנזי ז"ל נשען בביאורו על הרמב"ן ז"ל שאמר על ברוח
קדים עזה: „היה הרצון לפניו ית' לנקוע הים ברוח קדים
„מיבשת, שיראה כאילו הרוח היא המחרבת ים, כענין שכתוב ינוח
„קדים רוח ה' וגו' וינוש מקורו ויחרב מעינו (הושע י"ג ט"ו),
השנים

„הבניא למצרים ויאבדם, כי בעבור זה חשבו אולי הרוח שם
„היה להרבה ולא יד ה' עשתה זאת בעבור ישראל, אעפ"י
„שאין הרוח בוקעת היה לגזרים, לא שמו לבם לזאת ובאו
„אחריהם, מרוב תאותם להרע להם". אלו הן דבריו ז"ל,
והנה מודה הרב ז"ל שאין הרוח יכול לשום יש להרבה, ושאין
צורך לו ית' לרוח לגזור יש לגזרים, וליבש תחתיהו, ושעם
היותו שנתן כדי להטעות את המצריים, אפלא מאד על חכמת
הרב ז"ל, כי איך הרגישו מצרים כי היה גזור לגזרים, לא
הסתגעו לבוא בתוכו? והאמת כי לא ידעו המצריי' מזה דבר, וכמו
שבארנו כל זה בשירנו. והדברים יבעים. עוד אחת אשאל לכל
הפרושים, והיא מלילת ויולך ה' את הים וגו' כל הלילה, אין
לדברנו ששם רוח הקדים לחנות ולהקות המים, ואין לדעת
אולתנו ששם להודיע המעולה, מה טעם למלת ויולך, כי אין
ויולך נופל רק על המוליך דבר ממקום שהוא בו אל מקום אחר,
ואיננו נראה עוד במקומו הראשון, כמו יולך ה' אותך ואת
מלכך (דברים ד"ח ל"ו), אותי נהג ויולך חשך ולא אור (איכה
ג' ב'), וכיוצא, וכל זה לא קרה עתה למי הים לכל הדעות,
ולא יתכן לומר על זה ויולך, ומצינו ויעבר אלהים רוח על
הארץ ויסכו המים (בראשית ח' א'), וה' הטיל רוח גדולה אל
הים (יונה א' ד'), וכיוצא בלשונות הללו, אבל לא לשון ויולך?
ועתה אגיד לך מה שחדשנו בפי' כתוב סתום זה, ובפי' הכתוב
שנכתב אחריו. כבר אמרנו כי מלת ים איננו על קרקעיתו ולא
על מימיו, אלא על החלל שבו נקוו המים מאז, והשם ב"ה
בכחו הגדול העלה התהומות וסתם בם מקלת מן החלל הזה
להיות דרך לגאותיו, ואז היה חלף הלך לו ואיננו כל הלילה, כי
לא שב לאיתנו עד הבקר, והמים שהיו בחלל הנסתם הזה,
הוצרכו להנקע, אבל לא שטפו כדרכם לכל הצדדין, אך בכחו
הגדול ית' נאצו לחצאין, ונקוו כערמות לעמוד בחומות משני
צדי הדרך. ועל זה אמר ויולך ה' את הים וגו' כל הלילה,
שמירושו שהוליך את החלל שנקרא ים ממקומו ואיננו עוד כל
הלילה, וחזר הכתוב ופי' איך היתה כזאת, ואמר וישם את
הים להרבה, ופרושו לפי שהמקום שהיה תמיד חלל שהוא ים,
שם עתה להרבה, וזהו עליית התהומות שסתמו את הים שהוא
החלל

החלל, כמפורש בשירה קפאו תהומות בלב ים (שמות ט"ו ח'). ואחרי זכר מה קרה למים שהיו בתוך החלל שנסתם, ואמר ויבקעו המים, ופרושו שהוצרכו להבקע, על ידי עליית התהומות, ועדיין לא פי' מה היה להם, ולאיזו מקום שטפו, ובא הכתוב הסני ופי' הדבר ואמר ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה, והמים להם חומה מימינם ומשמאלם, פי' כאשר הוליך השם את הים ממקומו ועשהו יבשה הלכו עתה ב"י במקום שהיה תמיד ים ביבשה, בדרך סלול כעל בקעה לומתה עשב, והמים שהיו בחלל זה שנבקעו לא שטפו הנה והנה, אבל עמדו כחומה לשני צדי הדרך החדש מימינם ומשמאלם, ולפי שבפסוק הראשון שלשה המאמרים שבראשיתו, שהן ויט, ויולך, ויבש, בכל ענין א' שהוליך הים ממקומו ע"י שעשהו להרבה, והמאמר הרביעי ענין אחר וכמו שפרשנו, שם גם בעל העמים את המפסיק הגדול תחת להרבה, ולולי שהבין דברי הכתוב כדברנו, היה לו לשום המפסיק הגדול תחת הלילה. ונפשי תתהלל בה' אשר חנני לפרש הפסוק הסתום הזה כפי' בר ונקי כזה. לא נשאר לבאר כי אם מלילת ברוח קדים עזה, ששאלנו עליה שאלות עצומות בנ"ל, וגם על זה חשבתי למשפט מה שאומר לך. לדעתי לא היה בליל קריעת יש סוף סער ורוח בים לבקוע המים או לייבש תהומות, כי אין מדרך הסער הנהוג בטולם ומכוחו לעשות כאלה, וכמו שפרנים גם רמב"ן ז"ל וכנ"ל, ואם תאמר שברח ה' אדשות בארץ, והפליא לפי שעה לברוח רוח וסער יפעל כל אלה, איך תאמרו רוח קדים, ואיננו רוח קדים ולא רוח ים, ולא רוח לכון או תימן, אלא רוח פלא ממרום. אבל הכל נעשה בכחו הגדול ית' ובזרוע עזו, כי הנפלאות הגדולות המצוות סדרי הבריאה מחכן אל חכן, הם דוגמת הבריאה הראשונה מן האין, ורצוני בזה שאין הסבות הטבעיות המצעיים להם. הוא אמר ויהי. אבל מלת רוח נאמר על כל ענין מתפשט ופועל בדבר זולתו, וענין זה דברנו עליו גם' יין לבנון במשנת ר' לוימס שאמר מאד מאד הוי שפל רוח, ובמס' המדות חלק ב' כשדברנו על הגבורה, ונופל על הרוח הסוער, כי הוא לבדו מקרחב ומתפשט ופועל בדבר דבר, והוא אל מעשה זה על הדברים המופשטים מחומר, על נשמת האדם, על המלאכים

וכן

וכן על כל הכחות העליונות האלהיות, כשענין מהם פועל בעולם
אז באחד מבני אדם, יתאר ההתפשטות הזה בשם רוח, כמו
ורוח אלהים מרחפת על פני המים (בראשית א׳ ב׳), שהוא על
הכח הגדול שבו ברא הכל מן האין, ובתקון הארץ היתה מרחפת
על המים, כי בם החל הדבר ביום שני ובשלישי, וכן ואמלא אותו
רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת (שמות ל״א ג׳), פי׳ שבא
לו מאת השם חכמה ותבונה ודעת, וכן כאן הוליך היש ממקומו,
ואחת שהיה החלל מלא מים, שתמו בתהומות שלו, ונעשה
חרבה ובהו כעץ, ומימיו לא נזלו כל הלילה, כי עמדו ונערמו
כאבנים אין ליח בם, ולכן המשילו לרוח קדים, שהוא חם
ומייבש הקרקע. כמו וימן אלהים רוח קדים חריש״ת (יונה ד׳
ח׳), ולהורות שמדבר על כח עליון שפעל כל זאת בים ובמימיו,
סמך לו תאר עזה, כי שרש זה גם על הכח העליון הגובר על
כל, ואין דבר יכול לעמוד לפניו, וידענו שמדבר על כח השם
העושה בכל כחפצו. והנני אומר עוד שגם מקרא יבוש קדים רוח
ה׳ ממדבר עולה ויבוש מקורו ויחרב מעינו וגו׳ (הושע י״ג ט״ו),
כי אין זה מעשה רוח קדים להובש מקור בארץ, ולהחריב
המעיינות, אבל דמה רוח אפו יק׳ על ישראל, לרוח קדים
עולה ממדבר החם והמיבש, כן מרוח ה׳ יבוש מקורו, ויחרב
מעינו, וזהו שאוסיף רוח ה׳. וזהו שאמר בשירת הים כשמזכיר
הפלא כלו, כמו שנזכרה בפסוק ויט משה את ידו על הים ויולך ה׳
וגו׳ שפרשנו פה, אמר וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו נד
נוזלים, למדנו שהיה הפלא ברוח אפו יק׳ לשפוט בו את אויביו,
ואחריו אמר קפאו תהומות בלב ים, כי שם הים לחרבה ע״י התהומות
שקפאו בלב ים, והכל ברוח אפו ובכחו הגדול. ושני הכתובים
דומים ממש זה לזה. ועוד כתוב שליטי מפורש בנבואת ישעי׳
(נ״ח ט׳ י׳) שאמר מורי עוריי לבשי עז זרוע ה׳ עוריי כימי קדם
דורות עולמים וגו׳, הלא את היא המחרבת ים מי תהום רבה,
השמה מעמקי ים דרך לעבור גאולים, הודיע שהנפלאות בלן
עשתה זרוע ה׳ הלובשת עוז וכחו הגדול, וכמו שאמרנו למעלה
על ויולך ה׳ את הים וגו׳, וזהו אמרו הלא את היא המחרבת
ים, וזהו כפרושנו על ויסב הים לחרבה, שהוא החלל שבו המים,
ועליו אמר מי תהום רבה, כלומר שהחריבה הים שהוא המקום למי

תהום

תהום רבה. והנה החרבה הזאת היתה ע״י התהומות שעלו ממעמקי
הים כמו שכתבנו למעלה, ועל זה אמר השמה מעמקי ים (שבן
התהומות העמוקים שתחת החלל הנקרא ים) דרך לעבור גאולים,
כי אלה המעמקים כשנגבהו היו לדרך סלולה לעבור גאולים בנחת
ובנעתה כדברי שלמה בס׳ החכמה שהאמנו דבריו למעלה. הנה
באורנו הענין העמוק והסתום הזה, ומעתה יתבררו מלילת
שירנו מן כי כמעשה ששת הימים וכו׳ (דף י״ח ע״ב) עד
את מימיו הובישה (דף י״ט ע״א), ומן רוח קדים עזה וכו׳
(דף ד״ה ע״ב) עד כל עשב (דף ד״ה ע״א), ויתר הדברים
החדשים שנמלילות שירנו, ופרושי פסוקי שירת הים שכתבנו
בם, לא אוכיר בהם דבר, הקורא הים הלב יבין הכל מדעתו:

(ט) כשמש אור וכו׳ עד רמדה ימדה (דף כ״ט ע״א ועי״ב
ודף ל׳ ע״א). זה סובב על פי׳ פסוק ותקח מרים
אחות אהרן הנביאה את התוף בידה וגו׳ (שמו׳ ט״ו ך׳) לדעתי קראה
במקום זה נביאה, ללמדנו כי רוח ה׳ דבר בה לעשות זאת,
כי היתה נביאה, ולפי שמעשיה בים דומים למעשה משה, כמו
שבנבואתו שר השירה, וכל העם ענו אחריו, כן מרים שרתה,
ותצאן כל הנשים אחריה, והיה אפשר לחשוב שדמתה מרים למשה
בנבואה, ששניהן קבלו השירה בנבואה, וזה סותר הכלל הגדול
הכולל התורה כלה, שהוא ולא קם עוד נביא בישראל כמשה,
וכמ״ש בפרושנו יין לבנון ברים מסכת אבות, לכן הוסיף אחות
אהרן, שבנבואה איננה אחות משה, אלא אחות אהרן, ששניהם
במדרגה אחת לענין הנבואה, ואין לשניהן אחות עם משה בנבואה,
וכמפורש בפרשת ותדבר מרים ואהרן במשה וגו׳ (במדבר י״ב א׳)
אבל קשילה שכל עוד בשיר ה׳ שר משה ובני ישראל, וברוח
נבואתה לקחה הקף לשיר שיר זה במקבלות הנשים, כי מלת אב
ואם אח ואחות בן ובת בלשון עברי, כדרך שמופחין כפי פשוטם,
מונחים גם על הנפשות, ונקרא החכם המחכים תלמידיו אביהם,
כמו אני יושב אהל ומקנה, פני כל קופם כנור ועוגב (בראשית
ד׳ ך׳) ותלמידיהם נקראים בניהם, כמו ושננתם לבניך (דברים
ו׳ ז׳) וכן אמרו בספרי בניך אלו תלמידיך ובן נאמר וילמו בני
הנביאים, וכן העשה החכמה השופעת ומלמדת נקראת אם, כמו

עד

עד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל (שופטים ה׳ ז׳) להמית עיר ואם בישראל (שמואל ב׳ ד׳ י״ט) לדעתי ואם בישראל אחרה על עלמה, איך תסחית עיר ואותי אם בישראל. וכן אח ואחות, על הדומים בחכמה ונגדלת הנפש, ועל דרך זה היקה מרים הנביאה אחות אהרן בנבואה ולא אחות משה, כי אין דומה לו, ומזה קבין מלילות השיר.

(ד) שם שם לו אל וכו׳ עד לא יפחדו (דף ל״ב ע״א וע״ב), והו לדמתי פי׳ שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו, ויאמר אם שמוע תשמע וגו׳ (שמות ט״ו ד״ו) כלומר זה הפעם הראשון ששם השם חק ומשפט לישראל, וגלה סודו למשה והודיעו אעפ״י שאוהב את ישראל, האהבה מוסדת אם ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו, ואם לא ישמעו ויפנו אל און יביאם במשפט ויפרע מהם בעבור ילמדו לדק ויאהבו אליו, וכן דומה לו חקעו בחדש שופר וגו׳ כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב, (תהלים פ״א ה׳) כי שופר ר״ה עיקרו לעורר הלב ולהשיבו אל ה׳, והו כי חק וגו׳ כלומר ה׳ אוהב ישראל בתנאי שישמרו חקיו, והנה החק לישראל והמשפט לאלהים. ולא אאריך, ודברי הרמב״ן ז״ל בפי׳ פסוק זה לא נעמו לי:

(ד״א) אז לא תירא וכו׳ עד לא אשים עליך (דף ל״ב ע״ב ול״ג ע״א). זה פי׳ כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך (שמות ט״ו ד״ו) וההבטחה הזאת לפי הפשט אינה כוללת רק שינצלו ממכות הנפלאות שהכה ה׳ בם את מצרים כמו דם וצפרדע וחברים, וא״כ איה הבטחה על ההצלה מן התחלואים והרעות הרבות הטבעיו״ כאותן שנזכרו בשני התוכחות שבת״כ ובמשנה תורה? אבן כפי מה שיסדנו בסדרי מכות מצרים שהן ארבעה, וראשי הסדרים הם ארבעה המשפטים הנזכרות בס׳ יחזקאל, שהן רעב חיה רעה חרב ודבר, ושבארבעה ראשי משפטים האלה כלולות כל הצרות והרעות הנהוגות תחת השמש, וכמו שסדרנו על זה בשיר השעיני (חומרת ג׳ דף) כי קולאות כל אחת מראשי משפטים האלה אין ספורות למו, ולכן במאמר כל המחלה אשר שמתי וגו׳ כלל כל הרעות והצרות שאפשר להמצא תחת השמש, שאכלם ינילם השם, אם ילכו

בדרך

בדרך טובים, ושם זה הקבאתו מלילות שירנו. וגם מדברי ראב״ע ורמב״ן ז״ל נראה שכבדה עליהם שאלתנו, ופירשו מה שפירשו, ואולם מה שחדשנו אנחנו נראה ברור ומתאים עם יקר דברינו בענין זה:

(יב) ויסעו ממרה וכו׳ (דף ל״ו ע״א) עד כי תעל שנית לא שאלו (דף מ״ב ע״ב) במלילות הרבות שבשירנו שבין שני הציונים האלה יש כמה פרושים שהעלינו בפשוטי המקראות וכמה עמוקי תורה בספוריה, אבל לא באנו להרבות דברים על כל פרט ופרט במקומות שיוכל כל משכיל להבינם מדברי השיר עצמו, גם יראה איך חקרנו לייסד המקראות שנראים כפולים וכמו שלא במקומם, והן מפסוק ויאמר ה׳ אל משה הנני ממטיר לכם לחם וגו׳ (שמות ט״ז ד׳) עד פסוק ויהי בערב ותעל השלו וגו׳ (שם שם פסוק י״ג) המתבונן בפסוקים אלו יראה כי סתומים הם, ובמלילות שירנו המבארים הכל באר היטב אקוה כי ירוח לו ויבין פשוטי המקראות הללו על מכונם, ורק אדבר בם בריב מלין, פי׳ ובקר וראיתם את כבוד ה׳ וגו׳ (שמות ט״ז ז׳), באמר על רדת המן, כי לפי שהוא הפלא ופלא, לא ידעו אותו אבותיהם, על כן קראו כבוד ה׳, כי אלא כבוד מונח על כל תוספות טובה שבני אדם מכבדים בעבורם את בעליהן, ובכלל זה גם העושר, כאמרו ומשכר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה (בראשית ל״א מ״ו) כמו רוב זהב וכסף בקר ולאן עבדים ושפחות וכיוצא, שנתנין לבני אדם בכל דור מיד השם, כאמרו והעושר והכבוד מלפניך (ד״ה א׳ ד״ט י״ב), לא כן עושר המן שהתבלבלו בו אלפי רבבות מ׳ שנה, ולא נודע לאיש מהו, קראו כבוד ה׳, כי הוא תוספות עושר וכבוד שים ביד ה׳ לתת לירשיו, שהן הבעלומות ממנו. גם רמב״ן ז״ל דעתו שהב על האן, וכן דעת אונקלס ז״ל, אלא שהדברנו תבין עומק המלילה. ופי׳ מלילתנו מן אך עד הלחם וכו׳ עד לא שאלו, לא תוכל לבאר פה באורכה כי ירבו הדברים, והקורא יוכל לעיין בביאורנו רוח חן על ס׳ א״ם (פרשה ט״ז מ׳) ויבעם לו, כי שם באורנו באורכה מה שיש לדבר על השלו הראשון הזה, ועל השלו שבשנה השני׳, והדברים ברורים, ועליהן יסדנו המלילה בשיר הזה:

(יב) הבקר אור וכו' (דף ע"ב ע"ב) עד לחם לשבע (דף מ"ה ע"א), זהו דעתנו בפי' ויאמרו איש אל אחיו מן הוא, כי לא ידעו מה הוא (שמות ט"ז ט"ו), לדעתי כאשר ראו דבר נכבד בר וטהור דק ועינו כעין הבדלח יורד משמים, לא עלה על לב אחד מהם שירד לאכלה, והוא לחם לאדם, ועמדו תמהים על רדתו, לדעת יען מה ירד, ולא ידעו לכנותו בשם, כי לא ידעו מהו, עד שהגיד להם משה שירד למאכלם, כאמרו ויאמר משה אליהם הוא הלחם אשר נתן ה' לכם לאכלה (שם שם), כלומר אל תחקורו עליו, כי לא כאשר אתם חושבים שהוא דבר נכבד לא ידעתם טעם רדתו, ושעוד יתן ה' לכם הלחם שהנעים לתתו, אלא הוא הלחם, הוא עצמו הלחם שהנעים עליו. ופי' מן הוא, קריאה של תמהון, כי שם מן לדעתי על גדלה וסרה וכבוד, שבראותם אותו לא ידעו לדבר עליו דבר, רק קראו בתמהון לב מן הוא, ויתורגם בל"א (דאם איזע פרעבטיג, פראכט פאלל, הערליך) וכיולא בלשונות כאלו, זעל זה באר הכתוב ואמר כי לא ידעו מה הוא, כלומר לא ידעו מה עצמו ולאיזו צורך ירד, כי לא עלה על לבם שהוא למאכל אדם, ועמדו תמהים וקראו לבד מן הוא, ואז הגיד להם משה שהוא הלחם למאכל העם. ומה שאמרנו כי שם מן שם על דבר סרה וגדלה, כי גם אם שרשו מנה כדברי רש"י ורא"ב ז"ל, אינו שם למזון, אחר שהכתוב מעיד כי לא ידעו מה הוא, ואיך יקראהו מזון, אז מה חדש להם משה באמרו הוא הלחם אשר נתן ה' לכם לאכלה, אם גם הם ידעו שהוא לחם ומזון, אבל הוא שם משרש זה על גדלה וסרה, כמו אשר מנה שר הסריסים על דניאל חנני' מישאל ועזרי' (דניאל א' ט') וכן ומשם ממנים על הכלים ועל כל כלי הקדש ועל הסלת והיין והשמן והלבונה והנסמים (ד"ה א' ט'), וכן מן שם מענין זה הוא, כי אין בידנו משקלי השמות בלשון זה על נכון, ומלאתו ואחריתו יהיה במנון (משלי כ"ט כ"א) שתרגמו רש"י ז"ל לשון גדלה וסרה, וממנו לפני שמש ינון שמו (תהלים ע"ב י"ז), ואולי גם מן שם קצר מן מנון, שהרי יש בלשון זה ב' חסרי שתי הקלוות מן נתן יאמר תת. וכן חסד ואמת מן יצרוהו (שם ס"פ ע') לדעתי כמו מן הוא, לשון גדלה וחשיבות. ודברי רשב"ם ז"ל כי מן מלא

מלרים

מלרים ובגינה כמו מה בלשון הקדש, הם דברי תימה, וישראל מימי מבוקיהם דברו לשון עברי, ורבותינו ז"ל אמרו שלא שנו אלא לשונם, ולמה במלה קטנה מה יאמר לומר מן, ולגרסה למלה קטנה אחרת הוא שהיא עברית, ובמה פעמי' אמרו מה, כמו מה זאת עשית לנו (שמות י"ב כ') ואם הם תמיד אמרו מן והקורה העתיקה למלת מה, למה פה הניחה בלשון מצרים? ויותר יקשה שמלאתוהו בכנוי ומשך לא מצעת מפיהם (נחמי' ט' ד') ואיך יעשה כך ממלת מה, כי לדעת הרב מן ומה דבר אחד? ועוד אם שאלו מה הוא, מה צורך לומר כי לא ידעו מה הוא, כי אם ידעו לא הוצרכו לשאל? ומדברנו תבין מלילת שירנו מן ובני ישראל ראו וכו' (דף מ"ב ע"ב) עד בן תאכלוהו (דף מ"ג ע"א):

(יד) כאשר נודע וכו' (דף מ"ד ע"א) עד ובפארור בשלוהו (שם ע"ב), זה פי' ויקטו אותו בבקר בבקר איש לפי אכלו ואם השמש ובין בחום היום, דברים ברורים הם בפרנוס בביאורנו רוח חן (פרשה י"ז), ומזה יצא לנו שהיו צריכין ללקוט המן קודם רבע לאת השמש, כי ברגע לאתו נמס, אבל הנלקט בזמנו היה מקשה ועומד גם בבני האש כאמרו ובשלו בפרור ועשו עגות (במדבר י"א ח') ורא"ע ז"ל לא עמד על זה, והפך דברי הכתוב, ואין נאת בדבריו, ואונקלס שתרגם ודאשתאר על אפי חקלא פסר, בא להוציא הטומר הנלקט בזמנו, ויפה דבר, והקורא צריך לעיין בביאורנו הנ"ל ויגעש לו הכל:

(טו) כאשר בא יום ששי וכו' (דף מ"ה ע"א) עד גם רמה לא היתה בו (דף מ"ו ע"א), זהו פי' הכתוב ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה וגו' ויאמר אליהם הוא אשר דבר ה' שבתון שבת קדש לה' מחר וגו' (שמות ט"ו ד"א וך"ב), כי לדעת המפרשים ז"ל לא הגיד עד עתה מה שאמר לו הש"ת יום לפני רדת המן והיה ביום הששי והכינו וגו' והיה משנה על אשר ילקטו יום יום (שם שם ה'). וזה רמה, ולא אצריך בתשובות, וכבר רמזנו על מה שהדשנו בענין זה בביאורנו לספר ויקרא (פרשה ד"ג ג'), ולפי שמלילות הש"ר מבארים הכל באר היטב, לא אכפול

לדבר

לדבר עליו, רק אמרו שאין בידנו לדעת איך נאמרה מפי השם למשה ומפי משה לישראל פרשת הנני ממטיר לכם לחם מן השמים וגו', אם ביום בואם למדבר סין, או איזו ימים אחרי כן, וכבר אמר כן ראב"ע ז"ל, וא"כ לא נדע איזה יום היה שני לדבור:

(טז) ואתן אותו לכם (דף מ"ח ע"א) עד ארכיבראו (שם ע"ב), כל זה פי' שבו אים קחתיו (שמות ט"ו ד"ט), שנופל על היושב בעת ואינו דואג מדבר, כמו ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד (ש"ב ז' י'), ויקר פי' הכתוב מבואר במלינת השיר:

(יז) את שם הלחם וגו' (דף מ"ח ע"ב) עד כלשד השמן (מ"ט ע"א), זהו פי' פסוק ויקראו ב"י את שמו מן וגו' (שמות ט"ז ל"א), וכבר אמר הכתוב כן (שם פסוק ט"ו), אבל לדעתי הולרך להכתב לבנוד המן, ולהודיע שאין דמיונו בארץ שיקרא כשם אחד הדברים, ושעל כן תמיד קראוהו בשם בנוד זה מן וכמו שבארנוהו בהערה י"ג:

(יח) מה גדלו מעשה אל וגו' (דף מ"ט ע"ב) עד ויקו ללחם ואין (נ"ב ע"ב) תהלת ה' דברתי במלינות השה, ומקלת הדברים יסודתם על מה שפרשנו בסדר בראשית ובסדר הולדות נח (כ"י), ועשה ואם השמש ונמש שאמרתי, למדתיו מדברי שלמה בספר החכמה (פרשה ט"ז), ובביאורנו רוח חן כתבנו על זה דברים ושם ימצאם הקורא:

(יט) על פי ה' וגו' (דף נ"ו ע"ב) עד מי דהצורים לא הסרו (דף ס"ב ע"א) המלינות הרבות שבין שני הליונים האלה הם פי' פרשת ויסעו כל עדת ב"י ממדבר סין למסעיהם על פי ה' ויחנו בדפידים וגו' (שמות י"ז א') עד לעיני זקני ישראל (פסוק ו'), וענין הפרשה שמוש מאד, והדברים הרבים שחדשנו בפרושנו למדתי ממלות אחים שבספר חכמת שלמה, שאמר ויצמאו ויתפללו אליך ויותן להם מים מן הצור וגו' (פרשה י"א ד') מלות ויתפללו אליך מפליאות, כי בתורה נזכר שרבו ושהלינו ולא אמרה שהתפללו? ובחסד השם עמדתי על תוכן הדבר, כי שאלות עצומות שאלנו על דברי הפרשה הנ"ל, וכלם מתישבות במלות אחים הנ"ל שהוסיף שלמה בחכמתו, ובארנו הכל בביאורנו רוח חן בראבה, לכן

אקצר

אקצר פה, גם ממלינות השיר עצמו יבין הקורא לבון הדברים מול המקראות שבתורה:

(ך) באשר נשאר נשאר וגו' (דף ס"ד ע"א) עד נפלאות אל מקדם (שם ע"ב). דבר זה אין יסודתו בספרי הקדש, אבל קראתיו בספר' סופרים נאמנים, שבלחוש מלכים אדירים לארצות קדם לחקור על הקדמוניות בחרבות הנשארות, במצרים בפלשת ובכנען ובערבי הערב, ובדרכם נסעו במדבר שבין מצרים ובין הר סיני, וכלם העידו על החלמים הזה שסרתי עליו בשיר הזה, וביארו דמותו ותבניתו. ובעת אין בידי ספריהם להעתיק מהן מה שהעיד עליו כל אחד מהן, כי יותר ממה שכתבנו עליו בשירנו, כתבנו הם עוד פרטים מן הצור הזה המוטל קרוב להר סיני, כי מרפידים באו ב"י אל הר סיני, ומי שחשקה נפשו יוכל לקרוא הדברים מספרי הנוסעים הנ"ל הידועים לכל, הסופר האינגלעזי פאקאק, הסופר הצרפתי שאוו"ם, הסופר הדאני האזעלקוויסט, וגם בימי שולת קאפיטין גיבוהר ועמו ארבעה יודעי דעת ממלך דענימארק וכלם העידו שראו בחורב הצור הזה הכתוב בתורה. וגם הקונסול הראשון שבצרפ' הוא האדם הגדול באנעפארטע בשבתם מלכות מצרים לפני איזו שנים, שלח אנשי חבונות לעבור במדבר זה, וכשובו דבריהם על ספר אולי ייטיבו דבר עליו עוד יותר בפרעות:

(כא) אף כי רפידים וגו' (דף ס"ד ע"ב עד סופו) זה פי' מקרא ויקרא שם המקום מסה ומריבה וגו' (שמות י"ז ז'), שהוא מקרא קשה מאד כי הנסיון יקרא כשבוחנים עזו, אם יוכל להושיע אם אין, לא היה ה' בקרבנו אם אין, שמתמה פחיקותם חושבים כי אין ה' בקרבם ואינו חפץ בם, בנסיונות שנשה נדעון את השם, לפי שהיה קטן בעיניו, ולא האמין שיזכה לגדלה כזאת, ומדברי שירנו יתישב הדבר, וגם זה כבר באר בביאורנו רוח חן הנ"ל:

ולחתימת הדברים אודיע כי בהערות על השיר הי"ג ששרנו על פלא קריעת י"ם קצרנו מאד, וכל קורא משכיל הרואה לדעת הענין הנפלא הזה בכל פרטיו, נאה לו לעיין בביאורנו רוח חן ובפרושנו יין לבנון, כי בם הלענו הכל בראבה, ופרשנו המקראות שבתורה המספרים הפלא הזה, והראנו איך כלם הולכים מסדרים, וסדורים בסדר נכון, ואין בהם תוספות דברים ולא מגרעות, כפי הדבר שחדשנו בענין הפלא הזה איך היה תכניתו לתשועת ישראל

בלי

בלי מוק ובלי לער, ולעמת זה לאבדן לריבס עד כי לא נמלט גם
אחד מכל הרודפים אחריהם בים • ובהיות כי ראשית דבר זה ומקורו
יצא לי מדברי המלך שלמה ע"ה בספר החכמה, כמו שכתבנו בהערה
(ח') , ואין בכל ספרי המפרשי' הראשונים והאחרונים ז"ל שנאו
לידי רמז מזה, לא אמנע פה מלהודיע כי דבר זה של עליית התהום
להיות מסלול ודרך לגאולים, ולערוץ בו את לריבס, לא נעלם
מרבותינו בעלי המשנה ז"ל, כמו שכתבנו בביאורנו רוח חן הנ"ל
(דף קכ"ח ע"א) ואעתיק פה מה שכתבנו שם בתוספות מעט, ווה
לשוננו שם „ואודיעך עוד כי גם מרבותינו ז"ל לא היה נעלם
דבר זה (ר"ל שהתהום אן קרקעית הים עלה למעלה לעשות דרך
סלול בים סוף שיעברו עליו ישראל בלי מכשול ובלי לער), כי
בברייתא אבות דר' נתן (אחר שדברו שם על הנסים שנעשו בים)
אמרו עוד ר' אליעזר בן יעקב אומר קפא להם (התהום) למעלה,
ועברו בו ישראל, כדי שלא יצטערו י ר' אליעזר ור"ש אומרים מים
העליונים ומים התחתונים היו מנעריס את המצריים מאלו לאלו,
שנאמר וינער ה' את מצרים בתוך הים, ופרושה ברור מדברנו, ר'
אליעזר בן יעקב אומר שקפא התהום למעלה, והיה דרך סלולה,
ובו עברו ישראל כדי שלא יצטערו, כי לולי זאת (שעלה התהום
למעלה ונעשה כנקעה למישור) ילכו מדחי אל דחי, וכמו שאנו
(שם דף קכ"ו ע"א) בשאלה הששית • ואמר לשון קפא כלשון הכתוב
קפאו תהומות בלב ים, כמו שנאמרנו (שם דף קכ"ז ע"ב) בדברי
השירה • ור' אליעזר ור' שמעון אינן חולקים עליו, אבל הוסיפו
שכשעלה התהום למעלה, נשאר (נתחתית הים) תחת התהום
שעלה עוד מים רבים, (והמים שנבקעו בעליית התהום עמדו
מלמעלה כחומות משני צדי הדרך) וכשירד התהום (בתשמורת
הבקר) נפל (עם המצריים שעמדו עליו) למטה אל מים אדירים
(שמתחת לו), וכששבו אחרי כן גם המים שמצדי הדרך (וירדו
ממעל למקומם הראשון) היו המים התחתונים והעליונים מנעריס
את המצריים מאלו לאלו, ולמדו כן מן הכתוב שאמר בתוך הים,
שמשמעו לאמצע חלל הים • ואתה ידעת שעל משנתו של ר'
אליעזר בן יעקב אמרו קב ונקי:

ועוד נאות בעיני להעתיק מביאורנו רוח חן הנ"ל מה שכתבנו
להשוות דברי המשורר האלהי בס' תהלים עם דברי שלמה
בספר

בספר החכמה, וגם זה בתוספת מעט, וכך אמרנו: „גם
המשורר האלהי בנין שביתה הפליאה הואת על דרך שבאר מוש
(ר"ל שעלו התהומות וסתמו את החלל שנקרע יש), על כן אמר
בלחות הסיר, היה ראה וינס, הירדן יסוב לאחור, ההרים רקדו
כאילים, גבעות כבני צאן (תהלים קי"ד ג' ד'), כי היה הוא החלל
והמקום שבו המים, ובהיות כי פתאום נהפך היה ליבשה (ע"י
התהומות שעלו וסתמו אותו, ואינם עוד כל הלילה), דמה אותו
לאיש גם ממקומו ממראה עיניו ומפחד לב (שאינו נראה עוד
במקומו הראשון), כי גם להמלט על נפשו במקום אחר, כמו
וינס וילא החולה (בראשית ל"ט י"ב), ונשתם וגו' כאשר נשתם מפני
הרעש בימי עזיהו וגו' (זכרי' י"ד ה'), וכן כלם, וכן קרה ליש,
כי ההומותיו ומימיו לא נשו, ועודם נראים במקומם, אלה נבהו
למעלה, והמים נערמו כנד, רק היה גם ואינו, וזה דומה ממש
לפי' הנפלא שפרשנו (הנדרה ח') בפי' ויולך ה' את הים ברוח
קדים עזה כל הלילה וגו', שמלת ויולך מופל על הפעתק ממקום
למקום אחר, וזה קרה ליש, כי שם היה לאחרנה, ואינו עוד כל
הלילה, דומה לאיש הנס מאיזו סבה), ואולם בבקיעת הירדן לא
נשתם שום חלל, אלא נשובו המים לאחוריהם, כמבואר בספר
יהושע, ולכן (לא הזכיר ניסה אל הירדן), אלא הירדן יסוב
לאחור וכמו שאמרנו • ושל (בדרך השיר) מה לך הים כי תנוס?
הירדן תסוב לאחור? (ההרים תרקדו כאילים? גבעות כבני
צאן (תהלים קי"ד ה' ו')? ושאלת מה לך שב על אחרנתך, מה
לך הירדן, מה לכם ההרים, ומה לכם הגבעות) • כלומר מה היה
ליש ומה ראה ירא ופחד עד שנס ממקומו ואינו, ומה היה
לירדן כי יסוב לאחור, וכן מה היה להרים כי רעשו ורקדו,
ומה היה לגבעות? (והשיב היש בלחות השיר) מלפני אדון חולי
ארץ (שם שם ז'), כלומר הוצרכתי לנוס מלפני אדון גדול ונורא
יוצר ומחולל ארץ, כי חולל במקומי ארץ חדשה וכנ"ל • והירדן
השיב מלפני אלוה יעקב (שם שם), כלומר מלפני אל העושה
נפלאות לזרע יעקב, (וזכר פעם שני מלפני, כי לולא כן תשבנו
שגם זה מתשובת היש אדון חולי ארץ שהוא אלוה יעקב • וההרים
השיבו ההופכי הצור לאגם מים (שם שם ח'), כלומר רעשנו מלפני ל
אשר הפך צור לאגם מים, וברלותו ההרים וצוריס ואבני חלמיש אשר
בם יהפכו ויולדו מים, כדרך מפניך הרים נזלו (ישעי' ס"ג) • וגבעות
השיבו

הסיגו חלמים למעינו מים (שם סס), כלומר מלפני ההופכי חלמים למעינו מים, ואם ירצה יהפכנו למעיינות מים, ומלת ההופכי שב גם על חלמים, ומלת מלפני שנפסוק שלפניו, שב גם על שתי החלוקות שנפסוק שלאחריו). הנך רואה כי דברי שלמה (בספר החכמה) מתאימים עם דברי דוד אביו בזמירותיו, כי קבלו מרועה אחד:

תודת המחבר לאלהיו

ה' אלהי הוספת חסד וטוב גם על נכה רוח כמוני, כי אזרתני חיל לעשות את העבודה אשר בקשה נפשי לעבוד לכבודך, ותשלם גם החוברת החמישית הזאת, מכלול שירי תפארתך ונפלאותיך, אשר פעלת לבדך ביני קדש. ידעת ה' כי יקרו דברות קדשך בעיני מאד, וכל חפצים לא שויתי בם, אך במה אדע כי מצאו דברי חן בעיניך, כי אם אמת חפצת, מי יאמר מצאתיהו, וסגיאות מי יבין. אך זאת ידעתי גם אני, כי מסריש קרצה, וכל מבקש אמת לפתוח שערי לדק בירושתך, ודובר ביושר לבבו לתת כבוד לשם קדשך, גם שגיאותיו לא תחשוב לו לעון, אבל עמלו ואשר היה עם לבבו לעשות טוב, יזכרו לחן לחסד ולרחמים לפניך, ואל תאמר לו לא מן הקדש כי מעלת, כי אשר יבואו אחריו יצרפו את דבריו כצרוף הכסף, וטהרו אותם מסגיאות, והיה הנשאר מדבריו קדש לה', לא ימוט לעולם. כן אלהי לחדל כח כמוני הזכור יגיעו ועמלו לעובה ולרחמים, כי גם בימי שיבתי, והימים מלו ימי ערש ויגון, אשר חדשים לבקרים מלאתים, שמח לבי לעמול בתורתך. ובקול תודה אביא היום בחלרות ירתי שמך את החוברת החמישית הזאת, מנחה חדשה היא לך ה'. אם לדק בשרתי בה בקהל עם, תהיה זאת נחמתי בעניי, כי לא לריק עמלתי, ותפתח לי פתח תקוה, כי תעזרני להוציא לאור גם אחריתי דבר, היא החוברת הששית. ואם בחסדך תוסיף לתת ליעף כמוני כח, לא אדפה ממלאכתי לחלק ביעקב עוד דברים רבים אשר הם עמדי במכתב. יהאיך ירשום ויסמכו, ולמדוש לבניהם לכבודך, ובמושב זקנים יהללוך תמיד לעולם ועד.